

O tekstnim konektorima ili o diskursnim oznakama

(Lada Badurina: *Između redaka: studije o tekstu i diskursu*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008.)

Nekolicina hrvatskih autora pridonijela je pomicanju težišta jezikoslovnih proučavanja s rečenice na šire i veće jedinice, nadrečenično jedinstvo, tekst i diskurs. Knjiga Josipa Silića iz 1984. godine¹, u tom se smislu, smatra pionirskim radom u hrvatskom jezikoslovlju i označuje „početak razbijanja rečeničnih okvira na teoretsko-metodološkoj razini“ (Glovacki-Bernardi 2004:53)². Silićeve transfrastrističke studije, opisi i analize nadrečeničnoga jedinstva, poslužile su kao osnova za daljnje bavljenje tekstem i diskursom u hrvatskom jezikoslovlju. Tekstnom razinom bave se, s različitim polazišta, dvije zagrebačke lingvistice, Mirna Velčić (1987.)³ i Zrinjka Glovacki-Bernardi (2004.). Njihova se proučavanja na neki način nadopunjuju, jer M. Velčić obrađuje povezače teksta (konektore) u govornim žanrovima, a germanistica Z. Glovacki-Bernardi bavi se sintaktičkim i semantičkim obilježjima teksta. Tek-

stnim i diskursnim karakteristikama hrvatskoga suvremenog jezika te fenomenom diskursa u suvremenoj jezičnoj praksi vrlo se uspješno bavi riječka kroatistica Lada Badurina.

U svojoj posljednjoj knjizi indikativnoga podnaslova *Studije o tekstu i diskursu* (2008.) autorica prikazuje suvremene teorijske postavke najvažnijih disciplina koje se bave tekstem i diskursom. Veći je dio tekstova ove knjige već prije objavljen u obliku radova ali, kako sama autorica piše, ti su tekstovi za potrebe ovoga izdanja prošli „još jedno čitanje, nerijetko i preispisivanje i dopisivanje“ (6).

U uvodnom radu prvoga poglavlja *Od sintakse prema suprasintaksi – dvosmjerno* (9–16), u okvirima tradicionalne rečenične sintakse, autorica pokušava odrediti prve poticaje za bavljenje nadrečeničnom sintaksom (suprasintaksom), utvrđuje ujedno i prirodu odnosa između suprasintakse i suvremene lingvistike teksta te pokazuje čime sve proučavanje nadrečenične jezične razine unaprjeđuje (ili bi moglo unaprijediti) sintaktičke opise. Još u samom Predgovoru (5) ističe: „[...] promišljanje o *kontekstualno uključenoj rečenici* (iskazu), o rečenici vraćenoj u vlastiti (*kon*)tekst – iz kojega je prethodno, za potrebe tradicionalnih gramatičkih opis / propisa, neprirodno i nepravedno istrgnuta – najavilo je jedan smjer [...] – onaj od *sintakse prema suprasintaksi*, odnosno *od rečenice prema tekstu* (nadrečenič-

¹ Silić, Josip 1984. *Od rečenice do teksta, Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*. Zagreb: SNL.

² Glovacki-Bernardi, Zrinjka 2004. *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga.

³ Velčić, Mirna 1987. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.

nome jedinstvu“⁴. Prvo poglavlje sadržava još tri članka: *Rečenica u (kon) tekstu* (17–25) u kojem autorica predstavlja prikaz teorijskih promišljanja o rečenici u odnosu na jezičnu i izvanjezičnu stvarnost; *O tekstnim konektorima* (26–41) na koji ćemo se posebno osvrnuti u nastavku te tekst pod naslovom *Hrvatska interpunkcija u drugoj polovici 20. stoljeća: od rečenice prema tekstu* (42–52) u kojem govori o većoj zastupljenosti semantičke nadgramatičkom interpunkcijom u hrvatskim pravopisnim knjigama posljednjih desetljeća prošloga stoljeća i s tim u vezi potrebu za napuštanjem čvrstih okvira rečenice i otvaranje prema tekstu. Naime, čitavo prvo poglavlje ove knjige moglo bi se nazvati ‘od rečenice do teksta’ i prema riječima recenzenta Josipa Silića ono je „svojevrna povijest razvoja hrvatske funkcionalne lingvistike i njezina (dosad najobjektivnija) ocjena“.

Drugo poglavlje postavlja u središte interesa dvije ključne riječi – tekst i kontekst, a sadržava sljedeće radove: *Tekst i kontekst* (55–66) i *Raspon konteksta* (67–82) koji, svaki na svoj način, razmatra kompleksno pitanje međuovisnosti teksta i (kon)teksta te pitanja granica konteksta; u radu *Od teksta prema diskursu* (83–93) autorica iznosi promišljanja i dostignuća suvremene tekstne lingvistike i analize diskursa i zaključuje kako se upravo u novijim pristupima tekstu kao komunikacijskoj jedinici te dvije discipline

sve više približavaju; dok rad *O diskursnim oznakama* (94–107), koji nije dosada zasebno objavljen, izdvajamo u nastavku teksta.

U trećem poglavlju autorica iznosi problematiku „raslojavanja jezične stvarnosti“⁴. U ovom je poglavlju tema raslojavanja jezične stvarnosti obogaćena sadržajima koji zadiru u slojeve javnoga diskursa i u govorni diskurs. U radu *Jezična raslojavanja i diskursni tipovi* (111–125) autorica razmatra različite teorijsko-metodološke pristupe jezičnomu raslojavanju na primjeru znanstvenoga jezika, odnosno znanstvenoga funkcionalnog stila. Analizom aktualnih primjera hrvatskih javnih osoba autorica nastoji pobliže odrediti pojam ‘javnog diskursa’ u radu *Slojevi javnoga diskursa* (126–139), dok u sljedećem članku *Govor na kušnji – Istraživanja govorenog diskursa: zamke i izazovi* (140–158) autorica propituje mogućnosti govornoga diskursa kao jedinstvenog fenomena jezične djelatnosti i u dijalektološkim i u standardološkim istraživanjima i pristupima; te kao potpunu novinu donosi veoma zanimljiv tekst o traču pod naslovom *Prilog teoriji trača* (159–180) u kojem, nakon određenja različitih aspekata pojma trač, usredotočuje svoju pozornost na trač „kao jezičnu i/ili komunikacijsku

---

⁴ To je ujedno i naslov knjige koju je autorica objavila 2001. godine u suautorstvu s Marinom Kovačević. Usp. Kovačević, Marina, Lada Badurina 2001. *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

činjenicu“ (179) te utvrđuje jezične i komunikacijske uzorke unutar kojih se ostvaruje trač.

Posebno izdvajamo dva teksta (potpoglavlja) iz knjige: *O tekstnim konektorima*⁵ i *O diskursnim oznakama*. U prvom radu promatra se poseban tip veznih sredstava – tekstni konektori koji su signali kontekstualne uključenosti, dakle nepobitni dokazi kohezivnih veza u tekstu. Polazište za proučavanje tih jezičnih elemenata problem je njihova morfološkoga određenja. Naime, oni mogu biti prilozni, rečenični prilozni, čestice, riječice, modalne riječi ili veznici. Nadalje, važno je istaknuti njihovu relativnu sintaktičku neovisnost, pa se stoga promatraju sa suprasintaktičke (nadrečenične) razine. Kako je riječ o veznim sredstvima na razini teksta, funkcionalnom kriteriju svakako treba pridružiti semantički i pragmalingvistički kriterij. S tako promijenjenih polazišta propituju se mogućnosti klasifikacije tekstnih konektora i zaključuje se da će se o konektivnosti „kojeg izraza pouzdano zaključivati isključivo s gledišta teksta i konteksta, dakle uzimajući u obzir sasvim konkretan komunikacijski čin“ (39). Dakle, osim

postulata tekstne lingvistike koji su okosnicom ovoga rada, ističe se uvođenje pragmatičke komponente u analizu jezika, ili – bolje rečeno – jezične djelatnosti.

U radu *O diskursnim oznakama* prvi se put, kao što je vidljivo iz samoga naslova rada, u kroatističkoj jezikoslovnoj literaturi problematizira pojam 'diskursne oznake'. Kao i u većini drugih tekstova, autorica polazi od određenja pojma diskursa zbog učestaloga preklapanja pojmova teksta i diskursa. Iz takvih početnih zaključaka, slijedeći D. Schiffrin⁶, donosi najopćenitije određenje diskursnih oznaka po kojem one „čine skup jezičnih činjenica koje djeluju u spoznajnoj / kognitivnoj, ekspresivnoj, društvenoj i tekstualnoj domeni“ (96). Poput signala rečenične uključenosti u tekstu (nadrečenično jedinstvo), diskursne su oznake elementi koji združuju iskaze / jedinice govora unutar diskursa. U ranijim radovima, razmatrajući karakteristike teksta, autorica te kohezivne elemente naziva „kontekstualne uključenosti rečenice“ (imajući u vidu teoriju funkcionalne rečenične perspektive), ali i tada navodi da se oni mogu „dovesti u relaciju s diskursnim oznakama (*discourse markers*) na planu analize diskursa“ te definira diskursne oznake kao one „elemente diskursa koji, upozoravajući na sastavnice diskursa, uspostavljaju odnose među njima, ali i sa širim kon-

⁵ Ovaj je tekst već ranije objavljen u suautorstvu s Mihaelom Matešić. Usp. Badurina, Lada; Mihaela Matešić 2006. *O tekstnim konektorima*, u: Srdoč-Konestra, Ines; Silvana Vranić (ur.) *Riječki filološki dani*, Zbornik radova 6 (radovi s Međunarodnoga znanstvenog skupa RFD održanoga u Rijeci 18.–20. studenoga 2004.), Rijeka, str. 205–222.

⁶ Schiffrin, Deborah 1987. *Discourse markers*, Cambridge: Cambridge University Press.

tekstom“ (Badurina 2005: 367)⁷. Dakle, u njima se prepoznaju i tekstni konektori kao vezna sredstva. Ostvarujuć i potvrđujući mrežu kohezivno-koherentnih odnosa, diskursne oznake veoma su važne za funkcioniranje diskursa. Autorica nadalje ističe da pojam diskursnih oznaka nije jednoznačan te ukratko razmatra različite pristupe određenju i analizi tih jezičnih jedinica: semantički pristup koji ističe kohezivnu ulogu diskursnih oznaka (Halliday i Hasan)⁸, diskursni pristup koji naglašava sekvencijsku uvjetovanost tih elemenata koji anaforički ili kataforički povezuju dijelove diskursa (Schiffrin)⁹, pragmatičko poimanje veznih jedinica (Fraser)¹⁰ i teoriju relevantnosti (Blakemore)¹¹. Ponukana recentnim pristupima koji, u većoj ili manjoj mjeri, naglašavaju ne-

mogućnost odvajanja teksta kao strukture od njegove (kon)tekstulne uključenosti, autorica propituje ne/mogućnost razlikovanja tekstnih konektora i diskursnih oznaka. U tom se eventualnom razlikovanju oslikava odnos između drugih dvaju nadređenih im pojmova: teksta i diskursa. Sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća dolazi do tzv. komunikacijsko-pragmatičkog zaokreta u lingvistici te se interes jezikoslovaca sve više usmjerava na jezik u uporabi i na istraživanje fenomena kao što su tekst i diskurs. Europska je lingvistička tradicija još neko vrijeme zadržala „tekstocentričan“ pristup (Badurina 2005: 363) u čijem se okriplju razvila tekstna lingvistika. Kronološki gledano, tekstna lingvistika (*Textlinguistik*) nastala je šezdesetih godina prošloga stoljeća u okviru germanističke lingvistike (H. Weinrich, E. Gülich, S. J. Schmidt, J. Petöfi i dr.). Veliki zagovornici toga pristupa bili su također W. Dressler iz Beča¹² i T.A. van Dijk iz Amsterdama¹³. Za to vrijeme američka je znanstvena misao razvijala diskursne studije orijentirane u početku uglavnom na govorni jezik.¹⁴

---

⁷ Badurina, Lada 2005. Od teksta prema diskursu, u: Ivo Pranjković (ur.), *Od fonetike do etike*, Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića. Zagreb: Disput, str. 363–371.

⁸ Halliday, Michael A. K.; Ruqaiya Hasan 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.

⁹ Schiffrin, Deborah 2001. Discourse Markers. Language, Meaning and Context, u: Schiffrin, Deborah; Deborah Tannen, Heidi Ehemberger Hamilton (ur.) *The Handbook of Discourse Analysis*, Oxford: Blackwell, str. 54–75.

¹⁰ Fraser, Bruce 2006. Towards a theory of discourse markers, u: Kerstin Fischer (ur.), *Approaches to discourse particles*. Amsterdam: Elsevier, str. 189–204.

¹¹ Blakemore, Diane 2001. Discourse and Relevance Theory, u: Schiffrin, Deborah; Deborah Tannen, Heidi Ehemberger Hamilton (ur.), *The Handbook of Discourse Analysis*, Oxford: Blackwell, str. 100–118.

---

¹² Dovoljno je prisjetiti se jednog od kamena temeljaca tekstne lingvistike: Beaugrande, Robert Alain de; Wolfgang Dressler 1981. *Introduction to Text Linguistics*, London/New York: Longman.

¹³ van Dijk, Teun A. 1977. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London: Longman.

¹⁴ Usp. primjerice: Jan Renkema 2004. *Introduction to discourse studies*. Amsterdam: Benjamins.

Stoga se autorica odlučuje za pomirbu tih dvaju, geografski odvojenih, ali sadržajno bliskih pogleda, kada kaže: „Naime i tekstnim će se konektorima i diskursnim oznakama – praktično istim jedinicama jezične strukture, koje se, dakako, prepoznaju na nadrećenićnoj, tekstnoj i/ili diskursnoj razini – pridavati različite uloge: od pukog ocrtavanja jezićne/gramatićke strukture i svjedoćenja o njoj (rijeć je o tzv. signalima kontekstualne ukljućenosti rećenice/iskaza) do ostvarivanja i izražavanja znatno kompleksnijih odnosa među iskazima, tj. sastavnicama (odsjećcima/segmentima) teksta/diskursa koje povezuju“ (105). Drugim rijećima, tekstni su konektori i diskursne oznake isti jezićni elementi promatrani s različitić teorij-skih pristupa. Autorica tekst završava ne baš optimistićnim *Zaključkom koji to i nije* u kojem istiće da, unatoć razmatranju različitić pristupa s pomoću kojih je pokušala pobliće odrediti pojam diskursnih oznaka, ostaje dojam da „smo zavrtjeli teorijsko-metodološki *kaleidoskop*“ i da smo „tek na nekom novom poćetku“ (107).

Ta se dva teksta bave teorijsko-metodoloćkim određenjem tekstnih konektora i diskursnih oznaka, njihovom pripadnoću pojedinim istraživaćkim pravcima, preklapanjima te njihovim istovrsnim funkcijama. Pri tome su i jedni i drugi definirani uglavnom *ex negativo*, na osnovi onoga ‘što oni nisu’ više nego na osnovi onoga ‘što oni jesu’. U tim dvama po-

sebno izdvojenim radovima izostaju (osim u rijetkim slućajevima kod tekstnih konektora) primjeri konkrećne uporabe tekstnih konektora i diskursnih oznaka u svakodnevnom jeziku, odnosno spoznaje i zakljućci u svezi s prepoznavanjem, izdvajanjem i klasificiranjem tih jezićnih elemenata.

Svako daljnje proućavanje diskursnih elemenata hrvatskoga jezika ne moće se zamisliti bez promišljanja Lade Badurine i u tom je smislu ova knjiga iznimno vaćna, a radovi i studije skupljeni na jednom mjestu ćine nezaobilazni doprinos suvremenomu hrvatskom jezikoslovlju. Ova knjiga širom otvara vrata multidisciplinarnom pristupu bavljenu tekstem / diskursom, jezikom i općenito komunikacijom kao sloćenom ljudskom djelatnoću.

Magdalena Nigoević